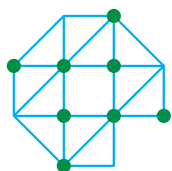


Handboek

Professionele ontwikkeling rond onderwijsinnovatie met ICT

Stappenplan voor het ontwerpen van
lokale proeftuinen op basis van het
Educational Design Research-model



Versnellingsplan
Onderwijsinnovatie
met ICT

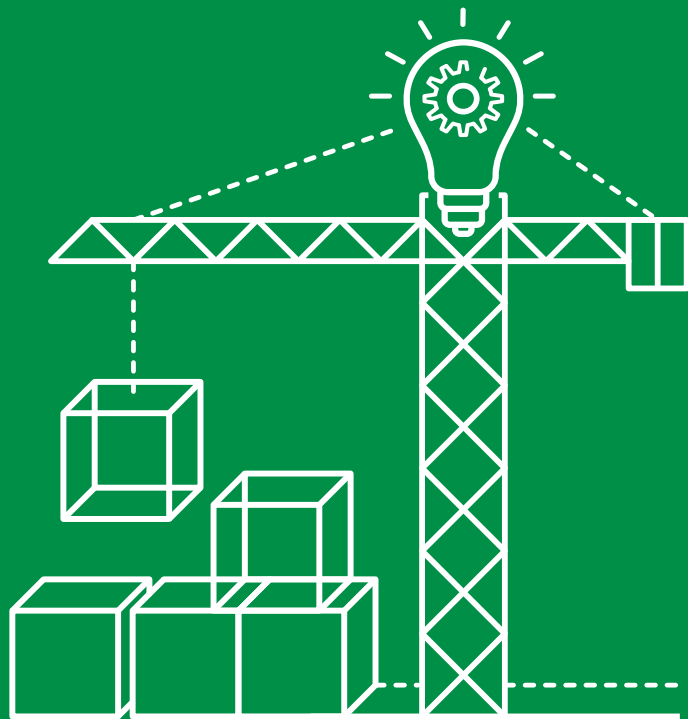
docentprofessionalisering



Handboek
Professionele ontwikkeling rond
onderwijsinnovatie met ICT
Stappenplan voor het ontwerpen van
lokale proeftuinen op basis van het
Educational Design Research-model

Inhoudsopgave

Deel 1: Introductie	5
1.1 Inleiding	5
1.2 Achtergrond: het Versnellingsplan	5
1.3 Voor wie is dit handboek?	7
1.4 Hoe gebruik je dit handboek?	7
1.5 Verantwoording	8
Deel 2: Stappenplan	11
2.1 Analyse en exploratie	12
2.2 Ontwerp en ontwikkeling	15
2.3 Evaluatie en reflectie	18
2.4 Afsluitend: Werkpakket en theoretische inzichten	21
Deel 3: Format werkpakket	25
Colofon	28



Deel 1: Introductie

1.1 Inleiding

Het gebruik van ICT is anno 2020 niet meer weg te denken uit het Nederlandse hoger onderwijs. De landelijke maatregelen die zijn getroffen om de verspreiding van het Covid-19-virus tegen te gaan hebben er zelfs voor gezorgd dat instellingen van de ene op de andere dag een transitie hebben moeten maken naar digitaal onderwijs. Het verlangen bestaat om in de nabije toekomst te reflecteren op deze plotselinge transitie en na te denken over de wijze waarop ICT-innovatie weloverwogen geïntegreerd kan worden in het onderwijs.

Het optimaal benutten van de mogelijkheden van ICT in het onderwijs vraagt nieuwe kennis en vaardigheden van de belangrijkste groep die de kwaliteit van het onderwijs bepaalt: de docenten. Zij zijn immers het startpunt van onderwijsinnovatie. Docenten zijn continu bezig met het verbeteren van hun onderwijs en onderzoek. Toch is dit nog lang niet altijd vanzelfsprekend, zeker niet als het gaat om de inzet van ICT om het onderwijs te verbeteren. Er is dan ook behoefte aan voldoende ondersteuning en opleidingsmogelijkheden, zodat docenten zich op dit vlak kunnen (blijven) ontwikkelen.

Professionele ontwikkeling van docenten op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT vraagt om een goed doordacht aanbod van professionaliseringsactiviteiten passend bij de behoeften van docenten. In dit handboek worden richtlijnen gegeven voor het ontwerpen, uitvoeren en evalueren van dergelijke activiteiten. De richtlijnen zijn bedoeld voor het opzetten van lokale proeftuinen, wat wil zeggen dat het gaat om professionaliseringsactiviteiten die een hoger onderwijsinstelling zelf initieert. Het handboek biedt een praktisch stappenplan (Deel 2) en een format voor een werkpakket om de lokale proeftuin te delen (Deel 3).

1.2 Achtergrond: het Versnellingsplan

Met het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT wordt gewerkt aan de kansen die digitalisering het hoger onderwijs in Nederland biedt. De missie van het Versnellingsplan is om binnen de eigen instelling én in samenwerking met andere universiteiten en hogescholen, ruimte te creëren om substantiële stappen te zetten op het gebied van digitalisering in het hoger onderwijs in Nederland. Het Versnellingsplan is een samenwerking van de Vereniging van Universiteiten, Vereniging Hogescholen en SURF.

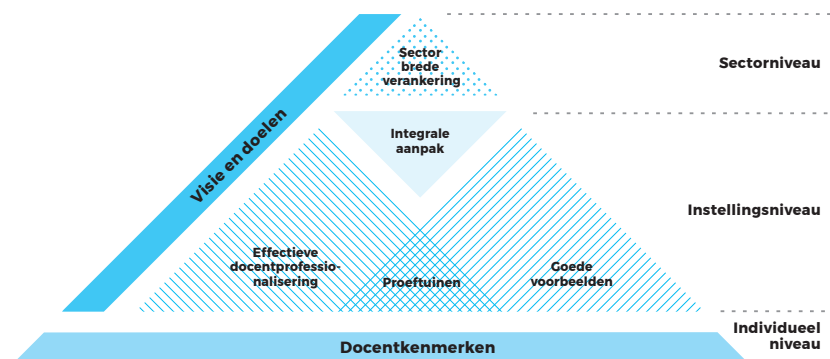
Het vierjarig programma loopt van 2019 tot 2022 en is gebaseerd op drie ambities:

- Aansluiting op de arbeidsmarkt verbeteren;
- Flexibilisering van het onderwijs stimuleren;
- Slimmer en beter leren met technologie.

Het Versnellingsplan zet in op het samenbrengen van initiatieven, kennis en ervaringen, en snel en concreet aan de slag gaan met thema's waar synergie mogelijk is en kansen liggen voor het hoger onderwijs. Het Versnellingsplan is opgedeeld in acht Versnellingszones waarbinnen 39 universiteiten en hogescholen samenwerken. Elke Versnellingszone heeft een Versnellingssteam dat bestaat uit vertegenwoordigers van de deelnemende instellingen en wordt geleid door een of twee aanvoerders.

De zone Faciliteren en Professionaliseren van docenten werkt toe naar een manier waarop instellingen kunnen nagaan in hoeverre zij in hun organisatie docenten effectief faciliteren en professionaliseren op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT. Instellingen kunnen vervolgens op basis van een collectie van (bewezen) effectieve professionaliseringsstrategieën aan de slag met een verbetertraject. Daadwerkelijke versnelling vindt immers plaats in de instellingen.

Binnen de zone Docentprofessionalisering werken vertegenwoordigers in verschillende werkgroepen aan concrete onderwerpen en producten om ICT-innovaties in het hoger onderwijs te stimuleren. Zo zijn er in 2020 verschillende zogenaamde Versnellingsplan-proeftuinen opgezet binnen het thema van docentprofessionalisering op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT. Voorbeelden van onderwerpen betreffen digitale peer feedback, formatief toetsen en blended learning. Ze kunnen worden gezien als gezamenlijke experimenten vanuit het Versnellingsplan op instellingsniveau (zie Figuur 1).



Figuur 1. Positionering van de proeftuinen binnen de Zone Docentprofessionalisering.

De proeftuinen vanuit het Versnellingsplan worden binnen de instellingen op dezelfde wijze uitgerold. De instelling krijgt een 'kant-en-klaar' werkpakket en draagt door de uitvoer hiervan bij aan het ontwikkelen van een landelijke kennisbasis over het thema van de proeftuin in combinatie met de gekozen professionaliseringsvorm. Ook worden de proeftuinen van het Versnellingsplan onderzocht op hun effectiviteit. Het stappenplan in dit handboek is gebaseerd op de werkwijze die binnen de proeftuinen van het Versnellingsplan is gehanteerd.

1.3 Voor wie is dit handboek?

Dit handboek is relevant voor iedereen die zich bezighoudt met docentprofessionalisering op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT. Dit zijn bijvoorbeeld:

- Onderwijskundig adviseurs binnen onderwijskundige ondersteuningsdiensten, zoals learning designers of ICTO-coaches, die zich bezighouden met vernieuwende vormen van onderwijs met ICT;
- Medewerkers binnen een hoger onderwijsinstelling die verantwoordelijk zijn voor het ontwerpen en aanbieden van docentprofessionaliseringsactiviteiten;
- Docenten die eigen leeractiviteiten willen vormgeven op het gebied van ICT-toepassingen;
- Leden van landelijke samenwerkingsvormen op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT die het doel hebben om kennis en ervaringen op dit vlak willen uitwisselen.

1.4 Hoe gebruik je dit handboek?

Het uitgangspunt van dit handboek is dat hoger onderwijsinstellingen van elkaar kunnen leren en elkaar kunnen inspireren. Dit kan alleen bereikt worden als we onze inzichten met elkaar delen.

Het stappenplan voor het ontwerpen van lokale proeftuinen geeft structuur om dit op een eenduidige manier te doen. Het helpt om:

1. Lokale proeftuinen op systematische wijze te ontwerpen, uit te voeren en te evalueren;
2. De inzichten van de lokale proeftuinen op een inspirerende wijze te delen met interne en externe collega's in een zogenaamd werkpakket. Een format voor een dergelijk werkpakket is gegeven in Deel 3.

Deze werkwijze kan een impuls zijn om in de komende jaren docentprofessionalisering op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT in het hoger onderwijs te versnellen.

Het handboek geeft geen uitgebreide beschrijving van al ontworpen proeftuinen. Voor meer informatie over de status quo in het hoger onderwijs en goede voorbeelden van ICT-docentprofessionalisering verwijzen we je graag naar de website van het Versnellingsplan (www.versnellingsplan.nl) en de SURF publicatie *Van docentprofessionalisering naar onderwijsontwikkeling*¹.

1.5 Verantwoording

De inhoud van deze publicatie is gebaseerd op het *Educational Design Research*-model van McKenney & Reeves² en de literatuurstudie over professionele ontwikkeling op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT van Schildkamp en Hopster-den Otter³. Verder is het handboek tot stand gekomen in samenwerking met zoneleden uit de Zone Faciliteren en professionaliseren van docenten, allen afkomstig van verschillende Nederlandse hoger onderwijsinstellingen.

Zie het colofon voor een overzicht van alle betrokkenen die hebben bijgedragen aan dit handboek. Voor vragen, opmerkingen of meer informatie kun je contact opnemen met de auteurs of de betrokken leden van het Versnellingsplan.

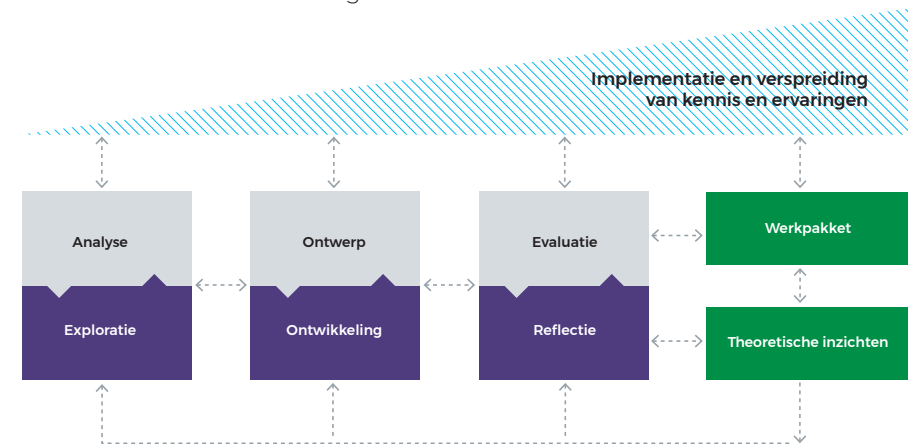
¹ www.surf.nl/rapport-organisatie-van-ict-docentprofessionalisering

² McKenney, S., & Reeves, T. C. (2019). *Conducting Educational Design Research*. New York, NY: Routledge.

³ Zie hiervoor versnellingsplan.nl/publicatie/bouwstenen-effectieve-docentprofessionalisering.

Deel 2: Stappenplan

Het stappenplan voor het ontwerpen van lokale proeftuinen is gebaseerd op de ontwerpmethodiek van *Educational Design Research* (EDR)⁴. Dit is een ontwerpgerichte onderzoeks aanpak waarbij interventies in nauwe samenspraak met de praktijk worden ontwikkeld en onderzocht. Figuur 2 laat het model zien.



Figuur 2. Schematische weergave van het EDR-model.

Het EDR-model heeft de volgende kenmerken:

- De doelgroep voor wie je de proeftuin maakt is bij het hele ontwerpproces betrokken. Zo voorkom je dat je tot oplossingen komt die er op papier mooi uitzien, maar waar je in de praktijk weinig aan hebt. In het model zie je dit terug doordat de **implementatie** een doorlopend onderdeel vormt. Tijdens de analyse/exploratiefase inventariseer je in de instelling(en) de behoeften en randvoorwaarden. Tijdens de ontwerp/ontwikkeelfase kunnen kleine onderdelen worden voorgelegd of uitgetoet. En tijdens de evaluatie/reflectiefase evalueer je de hele proeftuin. De implementatie gaat gaandeweg een steeds grotere rol spelen.
- Er is een duidelijk onderscheid tussen een **analytische** manier van werken (de grijze blokken) en een **creatieve** manier van werken (de paarse blokken). Dit betekent dat je de proeftuin gestructureerd en gericht kan ontwerpen, maar dat er ook ruimte is voor een wat meer creatieve, ruimdenkende invulling. Tussen deze werkvormen (zowel analytisch als creatief) bestaat altijd de mogelijkheid tot uitwisseling.

⁴ McKenney, S., & Reeves, T. C. (2019). *Conducting Educational Design Research*. New York, NY: Routledge.

- De pijlen in de figuur laten zien dat het ontwerpen niet per definitie een lineair proces is: soms kunnen **fases tegelijkertijd** plaatsvinden of opnieuw genomen worden.
- Het toepassen van het EDR-model bij het ontwerpen van een proeftuin resulteert in twee **opbrengsten**: (1) een werkpakket, een praktische opbrengst waarmee instellingen zelf aan de slag kunnen en (2) theoretische inzichten over de mate waarin de lokale proeftuin bijdraagt aan effectieve docentprofessionalisering op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT.

In de volgende paragrafen worden de drie fases van het EDR-model nader toegelicht.

2.1 Analyse en exploratie

De eerste fase is de analyse/exploratiefase. Het belang van deze fase wordt gekenmerkt door de volgende uitspraak van John Dewey: "A problem well stated is a problem half solved". In deze eerste fase analyseer je het probleem, de behoefte en de context. Daarnaast exploreer je hoe anderen soortgelijke problemen hebben aangepakt, zodat je niet opnieuw het wiel gaat uitvinden. Het resultaat is een onderbouwing van de keuze voor het thema en de vorm van de lokale proeftuin(en).

De volgende elementen staan in deze fase centraal:

- De **doelen** van de proeftuin. Het thema van de proeftuin wordt gekozen omdat daar behoefte aan is. Instellingen willen graag een doel bereiken of een probleem oplossen door in te zetten op professionele ontwikkeling rond dit thema. Welke aanleiding was er of welk probleem speelt er? Wat is het doel vanuit de instelling voor deze proeftuin? Formuleer deze doelen SMART. Dat betekent: specifiek, meetbaar, actiegericht, realistisch en tijdgebonden. Zo kun je na afloop evalueren of het doel is behaald.

SMART-doelen

- Specifiek: is het doel waarneembaar?
- Meetbaar: hoe kunnen we het doel meten?
- Actiegericht: nodigt het doel uit tot actie?
- Realistisch: is het doel haalbaar?
- Tijdgebonden: op welk termijn is het doel bereikt?

✓ **Goed voorbeeld:** In 2022 zet minimaal de helft van de docenten digitale peerfeedback in om het eigenaarschap van studenten te vergroten.

✗ **Verkeerd voorbeeld:** We willen het komende jaar iets gaan doen met digitaal formatief toetsen.

- **Inhoudelijke verantwoording** van de proeftuin. Door de kennis over het onderwerp te inventariseren, kan deze proeftuin aansluiten bij de aanwezige literatuur. Wat is er al bekend over het thema? Zijn er al eerder studies rond dit thema uitgevoerd? Binnen welke context was dit en hoe verhoudt zich dit tot het Nederlandse hoger onderwijs? Dit hoeven overigens niet alleen wetenschappelijke studies te zijn; het is ook handig om na te gaan of er al kennis en ervaringen vanuit de praktijk beschikbaar zijn, bijvoorbeeld door goede voorbeelden bij verschillende instellingen te inventariseren.
- Kenmerken van de **doelgroep(en)**. De proeftuin is gericht op docentprofessionalisering. Maar voor welk type docenten maak je het? Is het geschikt voor experts, enthousiaste kartrekkers, en/of juist mensen die nog vrij onervaren zijn op het gebied van ICT? Welke voorkennis moet aanwezig zijn? Waar zit het 'gat' tussen de huidige kennis van medewerkers en het beoogde doel? Welke vormen van ICT-innovatie moeten al worden toegepast door de medewerkers voordat ze met deze proeftuin(en) starten? Informatie over de doelgroep is van belang om te weten hoeveel tijd/aandacht er moet gaan naar het motiveren van docenten, uitleg van bepaalde kennis, et cetera.
- **Randvoorwaarden** van de instelling. Zijn er bepaalde randvoorwaarden of beperkingen binnen de instelling waar bij het ontwerp rekening mee moet worden gehouden? Hierbij valt te denken aan financiële middelen, tijd, benodigde aantal fte, (licenties voor) een bepaalde tool (en bijbehorende aanbestedingstrajecten), et cetera. Denk hierbij ook aan verschillende stakeholders, zoals welke inzet van onderwijskundige ondersteuningsdiensten beschikbaar is of welke tijd docenten hebben.



Tip

Beschrijf de informatie uit elke fase alvast in het format werkpakket (Deel 3) of bewaar de informatie zodat je het altijd als een soort naslagwerk in volgende fases bij de hand hebt.

Een voorbeeld uit de praktijk: de proeftuin Formatief Toetsen

Verschillende docenten op de Universiteit Twente hebben de behoefte om formatief toetsen in hun onderwijs te integreren om op deze wijze de kwaliteit van hun onderwijs te verbeteren alsmede de kwaliteit van het leerproces van de studenten. Daarom start het Centre of Expertise in Learning and Teaching (CELT), de onderwijskundige dienst van de Universiteit, met het ontwerpen van een proeftuin rondom formatief toetsen in het hoger onderwijs. Hierbij heeft Fase 1 tot de volgende uitkomsten geleid:

Doelen

De Universiteit Twente wil in het najaar van 2020 een professionaliseringsmodule Formatief Toetsen ontwerpen en proefdraaien bij ca. 10 docenten. Hierbij moet een vertaalslag gemaakt worden van bestaand materiaal uit het voortgezet onderwijs naar de context van het (universitair) hoger onderwijs.

Inhoudelijke verantwoording

Literatuur laat zien dat formatief toetsen een cyclisch proces is, bestaande uit vijf fasen. Het model van Gulikers & Baartman (2017) is hiervoor het uitgangspunt. Deze vijf fasen vormen de basis voor de module.

Kenmerken van doelgroep(en)

Docenten die de module gaan volgen hebben een BKO-traject afgerond, dus ze weten hoe ze lessen moeten ontwerpen, uitvoeren en evalueren. Een deel van de docenten beheerst niet de Nederlandse taal, maar spreekt wel Engels.

Randvoorwaarden

De module moet volledig online worden vormgegeven, aangezien medewerkers van de UT voorlopig zoveel mogelijk op afstand werken vanwege de Covid-19-maatregelen. De docenten die gaan deelnemen aan de pilot moeten hiervoor gefaciliteerd worden in uren door hun leidinggevende. De professionalisering zal in het Engels plaatsvinden, dus al het materiaal moet Engelstalig zijn.

2.2 Ontwerp en ontwikkeling

De ontwerp/ontwikkelfase is de tweede stap. In deze fase worden de leerdoelen, aanpak, inhoud en vorm van de lokale proeftuin verder uitgewerkt. Ook wordt er nagedacht over welke onderzoeksvragen beantwoord zullen worden.

Het ontwerp start met het uitdenken van een globaal ontwerp. Hierbij zijn de volgende elementen belangrijk:

- De **leerdoelen en succescriteria**. In tegenstelling tot de algemene doelen in de analyse/exploratiefase, gaat het bij leerdoelen *en succescriteria* om de specifieke doelen die de doelgroep gaat bereiken door de proeftuin. Vragen die centraal staan zijn: Wat gaan de docenten leren? Wat gaan studenten leren? Welke kennis, vaardigheden of attitude hopen docenten te bereiken na afloop van de proeftuin? Hoe ziet succes eruit?
- **Professionaliseringsvorm**. Het Versnellingsplan heeft verschillende effectieve bouwstenen voor het vormgeven van professionaliseringsactiviteiten in kaart gebracht. Kijk hiervoor op versnellingsplan.nl/publicatie/bouwstenen-effectieve-docentprofessionalisering. Je kunt een aantal bouwstenen selecteren voor het vormgeven van de te ontwerpen professionalisering, die passen bij het thema en de doelen van de proeftuin. Welke bouwstenen op het vlak van inhoud en vorm van professionalisering kies je? En hoe uiten deze bouwstenen zich in de proeftuin?
- De **inhoud en opzet**. Tot slot kan er in de ontwerpfasen ook vast worden nagedacht over de globale inhoud en opzet van de proeftuin. Wat is de inhoud van elke bijeenkomst? Hoe volgen de activiteiten elkaar logisch op? Hoe sluit de proeftuin aan bij het curriculum? Kan het geleerde direct in de praktijk worden gebracht door de deelnemers?

Met het globale ontwerp kan de professionalisering verder ontwikkeld worden tot een praktisch inzetbaar product. Deze ontwikkeling gebeurt vaak volgens de *rapid prototyping approach*⁵ of gebaseerd op bestaande goede voorbeelden vanuit de instellingen.

De volgende elementen zijn hierbij belangrijk:

- De praktische **uitwerking van de lokale proeftuin(en)**, zoals een training of workshop, een online cursus, of trainers die eerst zelf getraind moeten worden. Hiervoor zijn **materiaal** nodig, zoals een online leeromgeving, slides, werkbladen, werkboeken,

⁵ Bij de *rapid prototyping approach* worden er verschillende conceptversies (deels of geheel) ontwikkeld en uitgetoetst met het idee dat je nooit alle ontwerpdetails tot in detail kan uitwerken. Na het uitproberen kan het prototype nog aangepast worden.

groepsopdrachten, video's, digitaal lesmateriaal, et cetera. In deze fase worden deze materialen en het hele verdere programma uitgewerkt, zodat bijvoorbeeld een trainer hiermee aan de slag kan.

- De lokale proeftuin(en) moet(en) worden uitgevoerd in de praktijk. In deze fase wordt hiervoor een concrete **planning** gemaakt.

Hulpvragen voor de uitvoering

- Is er een oproep die verspreid kan worden om deelnemers te werven?
- Wie gaat de lokale proeftuin leiden? Wie is het aanspreekpunt? Heeft deze persoon toegang tot de benodigde middelen?
- Is er een inventarisatie van de deelnemers? En zijn de deelnemers op de hoogte van de planning? Hebben ze toegang tot de benodigde middelen?
- Wanneer gaat de proeftuin van start en wanneer eindigt deze?
- Hoe worden praktische kennis en ervaringen gedeeld in de instelling? Hoe worden andere instellingen op de hoogte gebracht? Wordt dit al ten tijde van de proeftuin gedaan, of pas daarna?

- Tot slot is het handig om in deze fase alvast een **onderzoeksplan** te maken, gericht op de evaluatie van de proeftuin. Heb je voor en/of na de uitvoering informatie nodig van de deelnemers? Wil je ook informatie van de trainer verzamelen? Waar wil je de evaluatie precies op richten en welke manieren van informatie verzamelen passen daarbij?

Een voorbeeld uit de praktijk: de proeftuin Formatief Toetsen

De Universiteit Twente heeft een proeftuin rond het thema Formatief Toetsen opgezet, waarbij in Fase 1 de details over het thema en de doelgroep zijn onderbouwd (zie ook het groene kader aan het einde van Fase 1). Vervolgens is het team aan de slag gegaan met het ontwikkelen van de inhoudelijke modules. Hierbij heeft Fase 2 tot de volgende uitkomsten geleid:

Leerdoelen en succescriteria

Aan het eind van de module zijn docenten in staat om aan de hand van het model van Gulikers en Baartman (2017) formatief toetsen binnen hun onderwijs te ontwerpen, implementeren en hierop te reflecteren. Bij de leerdoelen behoren verschillende succescriteria, zoals "De docent bespreekt met studenten de leerdoelen van de les".

Professionaliseringsvorm

De module bevat onder andere de bouwsteen 'samenwerkend leren', want tijdens de sessies is tijd ingepland om online ervaringen met elkaar te kunnen delen. Ook komt de bouwsteen 'focus op eigen praktijk' terug doordat docenten na elke bijeenkomst in hun eigen onderwijs formatief toetsen inzetten.

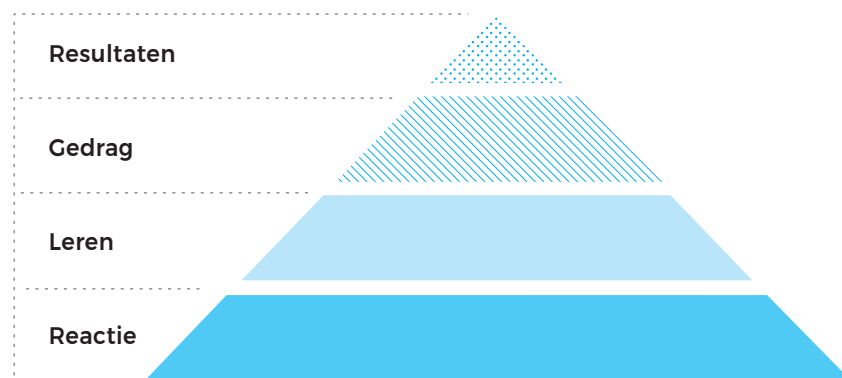
Inhoud en opzet

De proeftuin is opgebouwd volgens de principes van formatief toetsen. Dit betekent dat de proeftuin start met een algemene sessie waarin de theorie en het proces van formatief toetsen worden geïntroduceerd. Aan het einde van deze eerste sessie worden de behoeften van de docenten in kaart gebracht. Deze behoeften vormen de basis om te bepalen welke fase (s) van de formatieve beoordelingscyclus meer aandacht nodig hebben in de volgende sessie (s). De proeftuin eindigt met een korte algemene sessie waarin we reflecteren op de leerdoelen en succescriteria van de proeftuin.

2.3 Evaluatie en reflectie

In de evaluatie/reflectiefase worden de effecten van de lokale proeftuin(en) geëvalueerd en wordt er op de uitkomsten gereflecteerd. Hoe hebben docenten de professionalisering ervaren? Hoe is de implementatie verlopen? Zijn de doelstellingen bereikt? Wat kan een volgende keer beter?

De evaluatie kan op verschillende manieren plaatsvinden, maar het wordt aangeraden om hierbij het model van Kirkpatrick te hanteren.⁶ In dit model wordt gelet op vier niveaus: reactie, leren, gedrag en resultaten (zie Figuur 3).



Figuur 3. Evaluatiemodel van Kirkpatrick (1994).

Het niveau van de *reactie* gaat in op de ervaringen en percepties van de deelnemers met betrekking tot de proeftuin: Hoe is de professionele ontwikkeling verlopen? Wat zijn de ervaringen van de trainer, de deelnemers, de studenten?

Het niveau van het *leren* focust op de kennis en vaardigheden die de deelnemers hebben opgedaan.

Het niveau van het *gedrag* kijkt naar de mate waarin de deelnemers de opgedane kennis en vaardigheden daadwerkelijk toepassen op de werkplek.

Het niveau van de *resultaten* richt zich tot slot op de (gepercipieerde) effecten die de proeftuin beoogde te bereiken. Kortom: Welk effect heeft de proeftuin op de ervaringen, het leren, het gedrag, en (student)resultaten?

⁶ Kirkpatrick, D. L. (1994). *Evaluating training programs: The four levels*. San Francisco, CA: Berrett-Koehler.

Vier evaluatieniveaus

- Reactie: Hoe ervaren de docenten de proeftuin?
- Leren: Wat hebben de docenten geleerd van de proeftuin?
- Gedrag: In welke mate passen de docenten het geleerde toe in hun onderwijs?
- Resultaten: Wat is het (gepercipieerde) effect van de proeftuin op studenten?

Andere relevante vragen zijn: In wat voor soort onderwijsinstelling is deze proeftuin uitgevoerd? Wat typeert de individuele deelnemers? Waaróm heeft de training tot de gewenste leerresultaten geleid? Dit soort vragen komen niet aan bod in het model van Kirkpatrick, maar kunnen wel helpen om de resultaten te begrijpen.⁷ Daarom is het verstandig om nog wat extra informatie te verzamelen over kenmerken van de onderwijsinstelling, de deelnemers, de trainer en mogelijke bevorderende en belemmerende factoren tijdens de uitvoering.

Je verzamelt deze informatie met behulp van onderzoeksinstrumenten, zoals vragenlijsten, interviews, analyse van bestaande data of observaties. Laat je keuze voor het onderzoeksinstrument afhangen van wat je wilt weten en wat haalbaar is. Interviews geven je bijvoorbeeld de mogelijkheid om verder door te vragen, maar ze zijn wel tijdrovender dan een vragenlijst.

Naast een gestructureerde evaluatie is het ook heel waardevol om te reflecteren op de uitvoering van de lokale proeftuin. Tijdens de reflectie kun je nadenken over vragen zoals:

- Hoe waardevol is de proeftuin voor de instelling?
- Biedt de proeftuin een verbetering van bestaande processen?
- Wat ging er goed en wat ging er niet goed?
- Wat waren stimulerende en belemmerende factoren?
- Hoe zou de proeftuin een volgende keer verbeterd kunnen worden?
- Welke adviezen voor toekomstige gebruikers heb je?

⁷ Zie ook Bates, R. (2004). A critical analysis of evaluation practice: The Kirkpatrick model and the principle of beneficence. *Evaluation and Program Planning*, 27(3), 341–347. doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2004.04.011



Tip

Indien er tijdens of na de professionalisering data wordt verzameld voor de evaluatie, is het van belang om na te gaan of er officiële toestemming verleend moet worden door de deelnemers voor het verzamelen van deze data. Ga dit na bij de betreffende instelling(en).

Een voorbeeld uit de praktijk: de proeftuin Formatief Toetsen

De Universiteit Twente evalueert de proeftuin door middel van vragenlijsten. Deze worden afgenomen bij de trainer(s), de deelnemende docenten en de studenten van de deelnemende docenten binnen het vak waar formatieve toetsing is ingezet. In de vragenlijsten, die opgesteld zijn in Fase 3, zijn de vier niveaus van het model van Kirkpatrick verwerkt. Doordat deze vragen gesteld worden aan alle betrokken partijen is er sprake van triangulatie van de data. Zo kan de proeftuin vanuit meerdere perspectieven belicht worden.

Evaluatie van de reactie

Tijdens de laatste bijeenkomst wordt tijd ingepland om de docenten de kans te geven om feedback te geven over de professionalisering. Hoe hebben zij het ervaren? Was het voor hen waardevol en/of leerzaam? Daarnaast worden verschillende bouwstenen van de professionalisering door middel van een vragenlijst verder geanalyseerd. Een voorbeeldvraag is: "Welke bouwstenen heeft u als het meest waardevol ervaren?"

Evaluatie van het leren

Dit niveau richt zich voornamelijk op wat docenten geleerd hebben van de proeftuin. Dit niveau is sterk gekoppeld aan de inhoud van de module. Een voorbeeldvraag is: In hoeverre voelt u zich bekwaam op de vijf leerdoelen van de proeftuin '(digitaal) formatief toetsen'? Geef een score tussen 1 (helemaal niet bekwaam) en 5 (heel bekwaam) voor uw bekwaamheid voorafgaand aan de proeftuin én na afloop van de proeftuin. Daarnaast is er een vragenlijst voor trainers over wat zij denken dat docenten geleerd hebben. Een andere manier om te evalueren wat docenten hebben geleerd is door middel van een toets of een quiz.

Evaluatie van het gedrag

Docenten worden gevraagd hoe zij FT hebben geïmplementeerd binnen hun onderwijs. Hiervoor worden de succescriteria als uitgangspunt gebruikt. Daarnaast vullen studenten een vragenlijst in over wat zij hun docent hebben zien doen. Een voorbeeld van een stelling is: "De leerdoelen werden voorafgaand aan deze cursus duidelijk gepresenteerd", waarbij studenten moeten aangeven in hoeverre zij het hiermee eens zijn.

Evaluatie van de resultaten

Tot slot is het van belang dat de proeftuin heeft bijgedragen aan het bereiken van de gestelde doelen, zoals betere onderwijsresultaten of beter begrip bij studenten. Het is van belang om deze vragen goed af te stemmen op de doelen waarmee de proeftuin gestart is. Een voorbeeldvraag met meerkeuzeopties zijn: Wat levert formatief toetsen voor u en uw studenten op? Meerdere antwoorden mogelijk.

2.4 Afsluitend: Werkpakket en theoretische inzichten

Dit handboek startte met het uitgangspunt dat hoger onderwijsinstellingen van elkaar kunnen leren en elkaar kunnen inspireren op het gebied van docentprofessionalisering. Daarom resulteert het ontwerp en uitvoering van de *proeftuin* in meerdere opbrengsten, zowel voor de instelling zelf als voor andere instellingen die op dit gebied aan de slag willen.

Allereerst leidt het ontwerpproces volgens het EDR-model uit dit handboek tot een compleet werkpakket waarin de lokale proeftuin stap voor stap staat beschreven. Het werkpakket draagt bij aan het doel van de onderwijsinstelling dat in de analyse/exploratiefase is verwoord. Daarnaast kunnen andere onderwijsinstellingen het ingevulde werkpakket gebruiken om de lokale proeftuin op een soortgelijke manier te implementeren. Het Versnellingsplan werkt momenteel aan een digitaal platform om deze werkpakketten openbaar te kunnen verspreiden. Houd hiervoor de website in de gaten (www.versnellingsplan.nl).

Naast deze praktische uitkomsten leidt de evaluatie van de lokale proeftuin tot nieuwe kennis en inzichten op theoretisch vlak. Zo kan er vastgesteld worden of bepaalde bouwstenen binnen een professionaliseringsvorm effectief zijn en onder welke condities dit zo is. Wanneer de implementatie minder succesvol is, is het eveneens van belang om te

delen welke factoren het proces belemmerd hebben. Daarom wordt het aangeraden om naast opbrengsten voor de praktijk ook aan een theoretische verslaglegging te werken (bijvoorbeeld in artikelen of blogs), zodat de opgedane kennis en ervaringen inspiratie kunnen bieden voor toekomstige interventies op het gebied van docentprofessionalisering in het kader van onderwijsinnovatie met ICT.



Tip

Op het internet zijn veel goede voorbeelden te vinden over effectieve aanpakken voor het ontwerpen, uitvoeren en evalueren van docentprofessionalisering, maar probeer ook eens informatie te zoeken over trajecten die niet geheel naar verwachting zijn verlopen.

Een voorbeeld uit de praktijk: het werkpakket Formatief Toetsen

*Tijdens het ontwerpproces en de uitvoering van de proeftuin Formatief Toetsen hebben de betrokken medewerkers van de Universiteit Twente hun ideeën en uitkomsten bijgehouden aan de hand van het format voor het werkpakket uit Deel 3 van dit handboek. Daarnaast zijn ze actief aan de slag geweest met het vastleggen van videomateriaal om de praktijkervaringen op een aantrekkelijke manier te kunnen verspreiden.**

Nadat de proeftuin Formatief Toetsen is afgerond, hebben de medewerkers van de UT hun bevindingen vastgelegd in een werkpakket. Dit werkpakket wordt op termijn gedeeld via de website van het Versnellingsplan. Daarnaast hebben zij een blog geschreven over de ervaringen met deze proeftuin en is er een video gemaakt met korte fragmenten uit de lespraktijk van docenten. Docenten komen in deze video ook aan het woord om hun bevindingen te delen.

**Op het moment van publicatie was nog niet definitief bepaald hoe de uitkomsten van de proeftuin Formatief Toetsen verspreid zouden worden. Het beschreven voorbeeld in dit kader is daarom fictief.*

Checklist

Gebruik de checklist om na te gaan of je alle onderdelen van een fase hebt doorlopen.



Analyse en exploratie

- Is het doel van de professionele ontwikkeling verantwoord?
- Is het thema onderbouwd vanuit wetenschappelijke of praktijkgerichte literatuur?
- Zijn de kenmerken van de doelgroep omschreven?
- Zijn de randvoorwaarden gedefinieerd?



Ontwerp en ontwikkeling

- Zijn er duidelijke leerdoelen en succescriteria geformuleerd?
- Is de vorm van de proeftuin beschreven?
- Is de inhoud van de proeftuin vastgesteld?
- Zijn de leer- en lesmaterialen ontwikkeld?
- Is er een beschrijving voor de trainer?
- Is er een beschrijving van de proeftuin voor werving binnen de instelling?



Evaluatie en reflectie

- Is de proeftuin geëvalueerd?
- Hebben deelnemende docenten toestemming gegeven voor het verzamelen van onderzoeksdata?
- Zijn de adviezen voor toekomstige gebruikers vastgesteld?



Opbrengsten: Werkpakket en theoretische inzichten

- Is het werkpakket klaar om te delen met collega's of zijn er nog herzieningen nodig?
- Zijn nieuwe inzichten met betrekking tot effectieve docentprofessionalisering gedeeld?

Deel 3: Format werkpakket

Het format werkpakket op de volgende pagina's biedt een document dat stap voor stap ingevuld kan worden bij het vormgeven van proeftuinen op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT. Dit format is bedoeld als inspiratie- en informatiebron voor je eigen instelling (als naslagwerk), maar ook voor andere onderwijsinstellingen (voor het delen van good practices). In het op te leveren werkpakket staat alle informatie die nodig is om te weten wat de uitgevoerde proeftuin inhoudt en hoe toekomstige gebruikers ermee aan de slag kunnen gaan.

Het format bestaat uit drie delen die overeenkomen met de drie stappen uit het stappenplan.

- In het eerste deel, de **achtergrond**, beschrijf je kort de achtergrond van de lokale proeftuin, zoals de context waarbinnen de proeftuin heeft plaatsgevonden en het doel van de proeftuin.
- In het tweede deel, de **werkwijze in de praktijk**, beschrijf je hoe de proeftuin er inhoudelijk uitziet. Hoeveel sessies zijn er, hoeveel tijd nemen deze in beslag? Wat is de volgorde van de opdrachten? Praktische materialen, zoals presentaties, opdrachten, vragenlijsten, et cetera kunnen als bijlage aan het werkpakket worden toegevoegd.
- In het derde deel, de **evaluatie**, beschrijf je na afloop wat de proeftuin heeft opgeleverd en wat je graag zou willen adviseren aan andere gebruikers. Wat ging er goed, wat zouden jullie anders gedaan hebben? Hierbij zijn zowel goede als minder goede voorbeelden waardevol!

Deze drie delen zorgen ervoor dat het verloop en de uitkomsten van jullie proeftuin inzichtelijk wordt voor collega's uit het hoger onderwijs. De zone Docentprofessionalisering van het Versnellingsplan zal ook aan de hand van dit format werkpakketten creëren met daarin een beschrijving van het ontwerp, de uitvoering en de evaluaties van de verschillende proeftuinen.

Op termijn zullen deze werkpakketten via een overzichtelijke database op de website van het Versnellingsplan gedeeld worden.



Werkpakket

[Onderwerp X; zorg voor een pakkende titel]

Professionaliseringsaanpak voor docenten in het hoger onderwijs



Inhoudsopgave

Achtergrond

[Hier vermeld je o.a. informatie over de context: de instelling waar de proeftuin is ontworpen, waarom hier behoefte aan was, wanneer dit heeft plaatsgevonden, etc.]

Doel

[Hier vermeld je o.a. de uitkomsten van de analyse/exploratiefase: Waarom is voor onderwerp X een proeftuin ontworpen? Waar is behoefte aan binnen de instelling en waarom? Wat doet de instelling momenteel op het gebied van onderwerp X?]

Inhoudelijke verantwoording

[Hier vermeld je o.a. de uitkomsten van de analyse/exploratiefase: Wat is er al bekend over de effectiviteit van onderwerp X in het hoger onderwijs? Is hier wetenschappelijke literatuur over beschikbaar? Zijn er goede voorbeelden uit de praktijk beschikbaar?]

Doelgroep

[Hier vermeld je o.a. de uitkomsten van de analyse/exploratiefase: Voor wie is deze proeftuin bedoeld? Welke docenten hebben in dit geval deelgenomen en wat zijn hun kenmerken? Hoe ervaren zijn deze docenten?]

Randvoorwaarden

[Hier vermeld je o.a. de uitkomsten van de analyse/exploratiefase: Welke materialen (die niet in het werkpakket worden aangereikt), kosten, uren, mankracht heeft de instelling nodig voor de uitvoering van de proeftuin? Welke tools kunnen worden ingezet?]

Werkwijze in de praktijk

Leerdoelen

[Hier vermeld je o.a. de uitkomsten van de ontwerp/ontwikkelfase: Welke leerdoelen en succescriteria bereiken docenten door het volgen van deze proeftuin(en)? Zijn hier ook indirecte leerdoelen voor studenten aan gekoppeld? Hoe worden de leerdoelen en succescriteria gedeeld?]

Vorm

[Hier vermeld je o.a. de uitkomsten van de ontwerp/ontwikkelfase: Welke bouwstenen kenmerkt de proeftuin? Dit kun je nagaan met behulp van de lijst met bouwstenen op versnellingsplan.nl/publicatie/bouwstenen-effectieve-docentprofessionalisering.]

Inhoud en opzet

[Hier vermeld je o.a. de uitkomsten van de ontwerp/ontwikkelfase: Hoeveel bijeenkomsten zijn er? Wat is de duur en globale inhoud per bijeenkomst? Voeg eventueel in de bijlage presentaties, opdrachten en ander lesmateriaal toe, zodat anderen hier ook gebruik van kunnen maken.]

Evaluatie

[Hier vermeld je o.a. de uitkomsten van de evaluatie/reflectiefase: Zijn de vooraf gestelde doelen behaald? Was dit een succesvolle proeftuin? Hoe vonden docenten het om hieraan deel te nemen? Is de proeftuin een verbetering van bestaande processen? Wat zijn stimulerende en belemmerende factoren? Welke adviezen kun je geven voor toekomstige gebruikers van de proeftuin?]

Referenties

[Welke bronnen zijn gebruikt?]

Bijlage

[Hierin voeg je relevant materiaal uit de ontwerp/ontwikkelfase toe dat eventueel opnieuw gebruikt kan worden in een andere context.]

Colofon

Auteurs

Dorien Hopster-den Otter *Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT*

Marlies ter Beek *Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT*

Met medewerking van

Kim Schildkamp *Universiteit Twente*

Ronald Spruit *Avans Hogeschool*

Marian Kat-de Jong *Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT, Avans Hogeschool*

Marieke van Geel *Universiteit Twente*

Susan McKenney, *Universiteit Twente*

Zoneleden van de zone Faciliteren en professionaliseren van docenten

Redactie

Charlotte Heystek *Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT*

Marian Kat-de Jong *Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT, Avans Hogeschool*

Vormgeving

TWIET Creative Marketing

Afbeeldingen

Iconen afkomstig van flaticon.com

Oktober 2020

Copyright

CC-BY 4.0 licentie

Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT

Zone Faciliteren en professionaliseren van docenten

www.versnellingsplan.nl





Het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT is een vierjarig programma van SURF, Vereniging Hogescholen en de VSNU dat inzet op het samenbrengen van initiatieven, kennis en ervaringen en snel en concreet aan de slag gaan met kansen voor het hoger onderwijs. Dit gebeurt in acht verschillende 'zones'. In de versnellingszone Docentprofessionalisering werken 18 instellingen aan de hand van vijf thema's aan de facilitering en professionalisering van docenten in hbo en wo.



Meer informatie en onze publicaties vind je op
www.versnellingsplan.nl